

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

АНОТАЦІЯ

Розглянуто проблеми і суперечності феномену людського спілкування, які зумовлені складними реаліями сьогодення. Показано важливість їх розв'язання і подолання негативних тенденцій. Розкрито роль культури спілкування у виборі шляхів і способів їх розв'язання. Запропоновано її загальну структуру і аргументовано потребу її філософського осмислення. Детально розглянуто труднощі та проблеми практичного формування й розвитку культури спілкування молоді. Проаналізовано філософські аспекти культури спілкування. Показано, що без філософської рефлексії над культурою спілкування практично неможливо розробити дієву методологію її формування й затвердження в системі освіти. Аргументовано тезу про необхідність розвитку філософії культури спілкування як своєрідного напрямку актуальних досліджень.

Ключові слова: міжособистісне спілкування, культура спілкування, філософське осмислення, рефлексія, філософські аспекти культури спілкування.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены проблемы и противоречия феномена человеческого общения, обусловленные сложными реалиями современности. Показана важность их разрешения и преодоления негативных тенденций. Раскрыта роль культуры общения в выборе путей и способов их разрешения. Предложена ее общая структура и аргументирована необходимость ее философского осмысления. Детально рассмотрены трудности и проблемы практического формирования и развития культуры общения молодежи. Проанализированы философские аспекты культуры общения. Показано, что без философской рефлексии над культурой общения практически невозможно разработать действенную методологию ее формирования и закрепления в системе образования. Аргументирован тезис о необходимости развития философии культуры общения как своеобразного направления актуальных исследований.

Ключевые слова: межличностное общение, культура общения, философское осмысление, рефлексия, философские аспекты культуры общения.

SUMMARY

The problems and contradictions of the phenomenon of human communication, due to the complex realities of the present is considered. The importance of them resolving, and overcome negative tendencies is demonstrated. The role of culture of dialogue in the choice of ways and means to resolve them is revealed. Proved a close relationship and mutual penetration of culture and communication, and the relationship of philosophy itself communicate with the philosophy of culture. The necessity of a philosophical understanding of the phenomenon of culture of dialogue is demonstrated. A general structure of the philosophy of this culture is proposed. This structure in its entirety, not only contributes to better understanding of the nature and role of culture of dialogue, but also creates a reliable guide to its formation and the possibility of using the interaction between people and the practice of their joint activities.

A detailed analysis of the difficulties and problems of practical formation and development of the youth culture of communication is realized. The philosophical aspects of the culture of communication are analyzed. It is shown that without a philosophical reflection on the culture of communication is almost impossible to develop an effective methodology for its formation and retention in the education system. A reasoned argument about the need to develop a culture of communication philosophy as a kind of direction of current research is.

Keywords: interpersonal communication, communication culture, philosophical understanding, reflection, philosophical aspects of the culture of communication.

В сучасній складній достатньо розгалуженій системі філософських знань і напрямків досліджень чільне місце посідає філософія людського спілкування. Сьогодні вона, на наше глибоке переконання, отримує чіткі сигнали суспільства про появу нових проблем, які потребують глибокого філософського осмислення й узагальнення, без чого їх важко долати. Важливість цих проблем зумовлена як тим, що вони породжені самим характером суспільного буття і змінами, що відбуваються в ньому, так і тим, що ці зміни несуть у собі складну суперечливу єдність позитивів і негативів. Останні, на жаль, набувають характеру чіткої тенденції, подолання якої вимагає системного підходу і глибокої філософської рефлексії. Однією з цих проблем виступає помітне зниження рівня духовності й культури, в тому числі й культури міжособистісного спілкування.

Справа в тім, що міжособистісне спілкування виступає не просто одним з найважливіших соціальних феноменів, але й насправді визначальною умовою індивідуального і суспільного буття людини, нормального функціонування і розвитку соціуму. Являючи собою атрибут людської цивілізації і водночас один з основних чинників її генезису й еволюції, спілкування фактично забезпечує можливість існування всіх сфер суспільного життя, визначає характер і механізми їх діяльності. Цей характер істотною мірою залежить від загального стану соціокультурного простору і водночас сам безпосередньо впливає на його формування. Тому у філософії спілкування цілком правомірно розглядати тези про тісний взаємозв'язок і взаємопроникнення культури і спілкування та про взаємозв'язок самої філософії спілкування з філософією культури.

Більш того, сьогодні саме такий підхід набуває особливої важливості й актуальності. Сучасний етап історії людської цивілізації настільки ускладнює зміст і умови матеріального і духовного життя людей, що в результаті виникає серйозна загроза прискорення атомізації суспільства і втрати людьми основних атрибутів людяності. Йдеться насамперед про падіння рівня і ролі духовності та про спотворення системи життєвих цілей і цінностей. Помітно посилюються агресивність, індивідуальний та груповий егоїзм, активізуються різні форми прояву екстремізму, тероризму і сепаратизму. Прикро, але серед джерел цих явищ далеко не останнє місце посідають й чинники мови та спілкування.

Характерно, що всі ці процеси відбуваються на тлі стрімкого зростання науково-технічних і технологічних досягнень людства. В умовах бездуховності й ворожнечі вони з чинників прогресу трансформуються у додаткову загрозу самому існуванню людської цивілізації. Адже бездуховна людина, озброєна знаннями і технологією, перетворюється на потенційного злочинця. Цю загрозу ми вважаємо додатковою, оскільки люди бездумно інтенсивною господарською діяльністю й так поставили світ на грань глобальної екологічної катастрофи.

Мисляча еліта цілком справедливо вказує, що порятунок полягає не в подальшому змаганні у виробництві озброєнь, а в підвищенні рівня духовності широких верств населення, у вихованні толерантності й культури спілкування. Успішно ж вирішити це достатньо складне й надзвичайно важливе завдання можна лише за умови глибокого філософського осмислення його сутності й тих проблем, які постають на шляху його реалізації. На наше глибоке переконання, це осмислення перш за все вимагає усвідомлення органічної єдності, системної цілісності й постійного взаємовпливу та взаємозбагачення сенсу таких двох понять, як філософія культури і філософія спілкування, а також тих феноменів, що стоять за ними і які позначаються цими ноуменами.

Однак аналіз цієї системи не є простим, оскільки зв'язки між елементами, що утворюють її, не є рівнозначними, тут можна спостерігати як супідрядність та ієрархічність, так і однопорядковість. Така ситуація зумовлена тим, що сам феномен культури є надзвичайно широким. Не тільки спілкування є чинником і одним із джерел культури, а й сама філософія за великим рахунком також має розглядатися як певне породження культури, а вже потім чинником її розвитку. Тому ми цілком згодні з тим, що В. О. Лозовой зі співавторами визначають філософію як універсалію культури, оскільки, за їх словами,

«найбільш значущі результати щодо самого буття культури і буття людини в культурі дає, безумовно, філософія» [1, с. 57].

Розвиваючись разом із загальним розвитком людства, його культури і суспільної свідомості, філософія виокремлювалася у самостійну систему знань і способу мислення, виробляла свій специфічний предмет дослідження, яким поступово ставав світогляд як всезагальне у системі «світ-людина». Згодом виникає теоретична і прикладна потреба філософського осмислення окремих аспектів і підсистем цієї системи. У зв'язку з цим виникають такі галузі філософського знання, як філософія культури, філософія освіти, філософія мови, філософія спілкування тощо. Ті ж обставини, про які йшлося вище, настійно вимагають сьогодні формування ще й такого, певною мірою синтетичного напрямку, яким має стати філософія культури спілкування. Її дослідження повинні полягати не просто у певних роздумах, а й у пошуку ефективних шляхів і засобів підвищення рівня культури спілкування і взаємодії людей. Адже тільки за її допомогою можна ефективно прищеплювати їм толерантність, людяність, теплоту і сердечність, прагнення зрозуміти іншого і поважати його право на свою думку, на свої вірування й життєві цінності.

У нашій колективній монографії з філософії спілкування ми вже писали про те, що «культура являє собою специфічний феномен, який, з одного боку, створюється і розвивається людиною і суспільством, а з іншого, сам створює, формує і розвиває і саму людину, і суспільство» [2, с. 260]. І цей розвиток значною мірою відбувається завдяки спілкуванню та його внутрішній і зовнішній культурі. Не випадково К. Ясперс вважав, що культура вже за своїм первісним сенсом є діалогічною. Саме тому діалог і спілкування взагалі виступають «центральною поняттями не лише етики, аксіології і гносеології Ясперса, а й всього його світорозуміння. Цікаво, що комунікація у Ясперса – не переказування висновків пізнання за допомогою неспростовуваних доказів, а своєрідне *commensium*, тобто спілкування, зв'язок екзистенції» [там само].

Виходячи з множинності функцій феномену людського спілкування, слід розуміти під культурою спілкування принаймні таку сукупність складників, як моральнісна культура, мовленнєва культура, культура мислення і правова культура. При цьому всі вони не тільки пов'язані між собою, а й виходять з норм і принципів етики спілкування і логіки спілкування. Цілісна єдність цих підсистем утворює предмет і сферу досліджень філософії культури спілкування як це показано на рис. 1.

Така структура філософії культури спілкування у своїй цілісності сприяє не тільки більш глибокому осмисленню сутності та ролі цієї культури, а й створює надійні орієнтири її формування і можливості застосування у взаємодії між людьми та у практиці їх спільної діяльності. Тому цілком справедливо відомі українські фахівці у сфері соціальної філософії Л. Губерський, В. Андрущенко та М. Михальченко пишуть, що «своїм практичним ставленням до світу людина стверджує форми свого людського буття в ньому, створює свій особливий світ, відмінний від світу природи, опредметнює його, створює культуру. Культура в цьому вимірі постає як реальне узагальнення й олюднення природи людською діяльністю, людина – як носій діяльності (і природна істота), як суб'єкт культури». Вони спеціально підкреслюють, що «культура не лише відрізняється від природи, але й органічно зв'язана з нею, так або інакше включає її в себе. Основою їх взаємодії є ні що інше, як людська діяльність, праця» [3, с. 18].

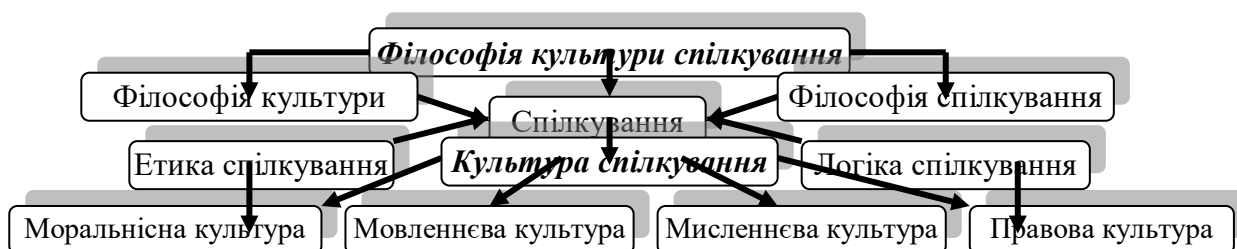

Рис. 1. Загальна структура філософії культури спілкування

Таким чином, людська діяльність, яка переважно має характер спільної праці, й тому включає до свого складу неодмінним атрибутом міжособистісне спілкування між її учасниками, для успішного здійснення вимагає від них дотримання певних норм культури спілкування. З цього випливає, що культура спілкування має подвійний характер, постаючи одночасно і проявом культури особистості, і однією з характеристик соціокультурного простору, у якому вона звичайно реалізується і функціонує як умова існування суспільної свідомості.

У зв'язку з цим не можна не погодитися з В. О. Лозовим і співавторами, які стверджують, що «культура особистості є узагальненою системною характеристикою ступеня розвитку людини в її взаємодії з навколишнім світом і самою собою. Як полісистемне явище, вона є інтегративним показником якості, рівня соціальності, соціальної зрілості, активності людини. Тобто культура особистості – це ступінь духовно-практичної універсальності людини як суб'єкта соціокультурної творчості» [1, с. 367]. Цілком природно, що сама соціокультурна творчість неможлива без спілкування. Отже тут і підкреслена важливість культури особистості як показника рівня соціальності й соціальної зрілості цієї особистості. Хоча явно автори не говорять про філософію культури та її зв'язок зі спілкуванням, він все ж опосередковано тут простежується.

Чи не найважливішим елементом філософії культури спілкування слід вважати аналіз мовленнєвої культури, оскільки саме мова виступає і основним інструментом спілкування, і навіть істотним засобом мисленнєвої діяльності. Не випадково Б. Рассел стверджує, що «мова слугує не тільки для вираження думок, але й робить можливими думки, які без неї не могли б існувати». Філософ підкреслює, що «інколи вважають, що не може бути думки без мови, але я не можу з цим погодитися: я вважаю, що може бути думка і навіть істинне й хибне вірування і без мови. Але, хоча це і може бути, все ж не можна заперечувати, що всі добре опрацьовані думки вимагають слів» [4, с. 71]. Тому відомий вислів, що убогість мовлення є свідченням убогості мислення. Отже у системі філософії культури спілкування чільне місце має належати загальній логіці мислення й логіці спілкування.

Безперечно, порівняно легко розмірковувати над проблемами філософії культури спілкування. Однак коли справа доходить до практичних завдань з формування і розвитку цієї культури, насамперед в учнів і студентів, відразу виникає горезвісний суб'єктивний чинник. По-перше, на жаль, далеко не всі вчителі й викладачі вищої школи є справжніми педагогами, які *повинні* уміти здійснювати виховний вплив так, начебто вихованці самі доводять необхідності обирати бажану лінію поведінки і бажаний характер спілкування. По-друге, притаманна молоді гіпертрофована схильність до самостійності й прагнення всіляко охороняти свій Я-простір від будь-якого зовнішнього вторгнення стає основою питання, а чи хоче конкретна молода людина оволодівати культурою спілкування. Чи, може, їй до вподоби вияв своєї унікальності й оригінальності саме в ігноруванні цієї культури? Адже саме тут криються витоки молодіжної субкультури взагалі, її сленг тощо. Нарешті, по-третє, успіх будь-якого впливу на молоду людину істотною мірою залежить від того, чи вона поважає того, хто здійснює цей вплив, його особистість і професіоналізм, його культуру і манеру спілкування, його уміння розуміти молодь, її цінності та ідеали його ставлення до своєї діяльності та до вихованців.

Нові реалії сьогодення дають вагомі підстави для визначення ще одного чинника, який, як це не парадоксально, ускладнює завдання філософії культури спілкування, ускладнює формування і розвиток самої цієї культури. Йдеться про істотне підвищення рівня освіченості населення і розширення можливостей отримання знань та різноманітної інформації. Ці процеси супроводжуються, на жаль, певним падінням авторитету знань і освіти у суспільній свідомості. Один же з наслідків цього падіння полягає і у неминучому зниженні рівня культури спілкування. При цьому К. Ясперс вбачає тут ще один феномен, сутністю якого є те, що «масове поширення знання і його вираження веде до *зношування* слів і фраз. У хаосі освіченості можна сказати все, але так, що, власне говорячи, нічого не мається

на увазі. Невизначеність сенсу слів, більш того, навіть відмова від абстрагованості, яка тільки й поєднує дух з духом, робить істотне розуміння неможливим» [5, с. 161]. Цілком очевидно, що ці зношуваність слів та невизначеність їх сенсу аж ніяк не сприяють розвитку культури спілкування.

Отже, завдання філософського осмислення проблем цієї культури та її формування виходять на необхідність взаємодії ще й з філософією освіти. Все це свідчить про потребу цілісного розгляду проблем із загальнофілософських позицій і принципів. Їх залучення дозволяє аналізувати буттєві, гносеологічні та аксіологічні аспекти проблеми. При цьому надзвичайно важливу роль може відігравати прищеплення молоді потреби у рефлексії та її посилення. Рефлексія являє собою принцип наукового і філософського мислення, звернення мислення на себе, до витоків своїх життєвих цілей і цінностей, своїх поглядів та ідеалів. У більш широкому ж розумінні філософська рефлексія є осмисленням граничних підвалин культури, буття і мислення, спроба визначення своєї сутності і місця у світі й суспільстві. А це неминує зумовлює потребу в осмисленні людиною характеру своїх взаємовідносин з іншими людьми, характеру спілкування з ними і виводить її на проблеми культури цього спілкування.

Феномен рефлексії з давніх пір привертає увагу філософів. Так, Р. Декарт ототожнював її зі здібністю людини зосереджуватися на змісті своїх думок. У Дж. Локка під рефлексією мається на увазі спостереження, спрямоване не на зовнішні предмети, що підлягають чуттєвому сприйняттю, а на «внутрішні дії нашого розуму». Нерозривний же зв'язок мислення як внутрішньої дії розуму зі спілкуванням та філософський характер самої рефлексії постають важливими чинниками саме філософії культури спілкування.

Уявляється цілком природним, що в процесі рефлексії людина не тільки осмислює характер свого спілкування та його культуру, а й зіставляє їх з тими нормами, правилами і стандартами, які складаються в кожному конкретному суспільстві й існують у вигляді звичаїв, моралі і права. Тут доречно нагадати, як відомий німецький філософ Ю. Хабермас підкреслює, що «сучасні доктрини моралі і права, які покладаються на людський розум, поділяють концепції індивідуальної автономії і рівної поваги до кожного. Ці загальні підвалини моралі і права часто приховують істотну відмінність, яка полягає у тому, що в той час як мораль приписує *обов'язки* по відношенню до інших, що пронизують всі сфери діяльності без виключення, сучасний закон створює чітко визначені *сфери* приватного вибору для виконання індивідуального життя кожним» [6, с. 18]. Однак і свої обов'язки відносно інших та суспільства у цілому, й правові норми людина засвоює саме завдяки спілкуванню та тим більш послідовно й чітко дотримується їх, чим вищою є її культура спілкування.

Глибоке осмислення сутності й ролі цієї культури, формування своєрідної філософії культури спілкування сприяє, з одного боку, розумінню людиною всієї складної гама властивостей і можливостей цього унікально людського феномену, а з іншого – поширенню й посиленню рівня культури спілкування в суспільній свідомості та відновленню її духовності й загальної культури.

Саме філософська рефлексія культури спілкування дозволяє розкрити та проаналізувати окремо основні її буттєві, пізнавальні й ціннісні аспекти з тим, щоб синтезувати їх у системну цілісність, якою тільки й може виступати справжня філософія культури спілкування.

Аналіз буттєвих аспектів філософії культури спілкування уявляється доцільним розпочати з визначення онтологічного статусу самого феномену спілкування, потім перейти до сутності його культури і вже на цій основі сформулювати зміст і сенс філософії культури спілкування як закономірного породження філософії людського спілкування у її органічному поєднанні з основними положеннями філософії культури й утворення в результаті цього поєднання цілісної у своїй специфічній ролі й цільовому призначенні окремої досить важливої галузі філософських знань.

Визначення онтологічного статусу спілкування дозволяє дійти висновку про те, що він є одним з надзвичайно важливих екзистенціалів, який забезпечує розв'язання суперечності між індивідуальним і суспільним буттям людини та постає тим механізмом, який створює належні підстави, що свого часу слугували К. Марксу при формулюванні ним сутності людини як ансамблю її суспільних відносин. Спілкування є одним з чинників, що виражає і відображає суперечливу єдність матеріального і духовного, природного і соціального, стає основною передумовою існування людини як суспільної істоти й відрізняє її від всіх інших живих істот надзвичайно розвиненою знаковою системою засобів здійснення цього спілкування.

При цьому слід підкреслити, що існують тісні взаємозв'язки і взаємодія між способом буття людини та характером її спілкування, які істотною мірою залежать від культури спілкування. Однак ці взаємозв'язки носять нелінійний характер, а культура спілкування виступає як одним з їх чинників, так і одним з наслідків і проявів. Така складність набуває особливої рельєфності в сучасних умовах через істотні зміни самого людського буття, насамперед суспільного виробництва у самому широкому його розумінні, які неминуче призводять до еволюції змісту й характеру взаємодії між людьми та спілкування між ними в процесі спільної діяльності. Досить цікаво, що при цьому спостерігаються дві різноспрямовані тенденції. З одного боку, ускладнення техніки і технологій зумовлює зростання освітнього рівня людей, що сприяє підвищенню рівня їх загальної культури і зокрема культури спілкування. З іншого ж боку технізація людського буття призводить до поширення технократичного мислення, якому притаманний однобічний розвиток, певне нехтування духовністю і культурою, спрощує і збіднює цілі та процес спілкування.

Складна сукупність тих суперечностей, які виражають природу і сутність людини і які постійно виникають й тією чи іншою мірою розв'язуються заради самої можливості співіснування і співпраці індивідів, вимагає для успішного свого розв'язання спеціальних засобів. Ними й виступають звичаї, моральнісні та правові норми, які складаються і розвиваються як результат суспільного досвіду та його осмислення і узагальнення. Цілком природно, що ці засоби позначаються і на характері спілкування. Необхідність приведення характеру спілкування у відповідність з суспільними вимогами і потребами породжує два підходи до забезпечення цієї відповідності. Перший з них полягає у виробленні й застосуванні до порушників певних санкцій, які можуть носити моральний чи правовий характер. Другий підхід полягає у формуванні культури спілкування, цілеспрямованому її прищепленню людям, особливо молоді й системному застосуванні на різних рівнях і в різних сферах суспільного життя.

Суперечлива природа самої людини зумовлює спротив окремих індивідів впровадженню культури спілкування (і будь-якого регламентування поведінки взагалі). Це породжує необхідність і підвищення рівня культури спілкування, і застосування санкцій до її порушників. Завдяки ж розвитку філософії культури спілкування та її перетворення на неодмінний складник світоглядних позицій педагогів при їх високій професійній майстерності можна поступово змінювати існуючі тенденції. Однак цей процес не може бути ні легким, ні швидким. Дійсно, сьогодні як сама культура спілкування, так і особливо такий важливий її складник, як культура мовлення, перебувають у далеко не кращому стані. Ми можемо у цьому впевнитися, спробувавши прислухатися до спілкування у будь-якій групі молоді. Навіть студентство, наша майбутня інтелектуальна і науково-технічна еліта, не особливо переймається тим, що і як її представники говорять між собою, наскільки їх мовлення відповідає вже не нормам культури, а хоча б елементарним вимогам пристойності.

Для філософії культури спілкування одним з принципових моментів стає визначення її аксіологічних аспектів. Основними з них, на наше переконання, мають вважатися такі обставини. По-перше, культура спілкування вже сама по собі є однією з суспільних цінностей і водночас активно сприяє формуванню системи цінностей в учасників спілкування. По-друге, поширення культури перетворює саме спілкування на одну з важливих життєвих цінностей (не випадково А. де Сент-Екзюпері говорив про розкіш

людського спілкування) і створює передумови для його філософського осмислення. По-третє, культура спілкування дозволяє співбесідникові ознайомитися з цінностями Іншого й тим як консолідувати систему суспільних цінностей, так і стверджувати принципи толерантності й культури нормального співжиття.

Ще один важливий ціннісний аспект філософії культури спілкування пов'язаний з тим, що вона дозволяє нам усвідомити цінність людського життя й того, що робить людину людиною і, власне, постає передумовою збереження людяності в міжособистих відносинах і в суспільній свідомості. Тому сьогодні цілком актуальним лишається твердження основоположника теорії систем Л. фон Берталанфі стосовно того, що «образ людини – це не теоретичне питання, це питання збереження людини як людини» [7, с. 17]. Ми ж впевнені, що без спілкування, його належної культури та її філософського осмислення досить проблематичним є проблема збереження людяності.

У формуванні системи життєвих цілей і цінностей молоді істотну роль має відігравати цілеспрямоване й належним чином організоване педагогічне спілкування. Однак часто його можливості використовують далеко не кращим чином. Певне нехтування виховним складником цілісного навчально-виховного процесу, особливо в системі вищої освіти інженерного профілю, призводить до втрати духовності, деформує характер особистісного розвитку студента та його систему цінностей. Особливо відчутними чинниками, які й зумовлюють таку ситуацію, постають характер і рівень культури спілкування окремих педагогів, зміст і характер викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Видатний український вчений, педагог і методист С. Гончаренко, до речі, фізик за базовою освітою, спеціально підкреслює необхідність розвитку духовного світу учнів і студентів в процесі їх навчання. Вчений вважає за необхідне істотно змінити систему викладання гуманітарних дисциплін. Пригадаймо, пише він, «як усі ми, покоління за поколінням, проходили й проходимо повз духовність, коли таїнство живого слова, магія рідної мови підмінялися й підміняються граматичними розборами, коли нав'язується спрощене бачення навколишнього світу через призму соціологізаторських тлумачень і оцінок, коли слухання музики підміняється набридлим аналізом музичних творів» [8, с. 16-17]. Зрозуміло, що за такого підходу підготувати творчу особистість буде достатньо проблематично, а його вплив на формування життєвих цінностей взагалі може виявитися негативним.

Досить цікавими є й гносеологічні аспекти розвитку філософії культури міжособистісного спілкування. Вони пов'язані як з колосальним розширенням пізнавальних можливостей людини, так і з певними суперечностями і деякими складнощами. Основні з них і хотілося б проаналізувати в рамках цієї статті.

По-перше, саме через спілкування й за його допомогою сучасна людина отримує такий обсяг знань, який самотійно вона не змогла б освоїти протягом всього життя. Важливо підкреслити, що ці знання вона отримує у «готовому», належним чином упорядкованому й систематизованому вигляді. Це позбавляє її необхідності їх верифікації й дозволяє майже відразу використовувати для певних практичних потреб. Тим більш, що ці знання містять концентроване відображення досвіду матеріальної і духовної практики людства.

По-друге, тільки за допомогою спілкування і в процесі його здійснення можливе пізнання як інших людей, так і самого себе. Це пізнання відбувається не лише з того, що людина вам повідомляє про себе, а й тієї манери і культури, які супроводжують і характеризують стиль її спілкування. Адже з античності відомий афоризм: «Заговори, і я скажу, хто ти». Саме спілкування і формує у нас здатність оцінювати людину, її дії і наміри, її ставлення до нас і до світу.

По-третє, сучасна людина вже давно пізнає світ не безпосередньо, через чуттєві засоби, а опосередковано, через спілкування з іншими, насамперед з педагогами в системі освіти. Таким чином, вона формує свої уявлення про світ не за допомогою його власного сприйняття, а через те, як їй цей світ показують, тобто вона дивиться на світ немовби

чужими очима. Але й педагоги своє знання про світ також отримали не безпосередньо, а за допомогою спілкування – чи то зі своїми педагогами, чи то з книжок. Останнє ж теж є своєрідним спілкуванням читача з автором, хоча й рознесене у просторі й часі.

По-четверте, притаманне певній частині педагогів авторитарне уявлення про свою суспільну роль та про характер своєї діяльності позначається й на стилі й культурі їх спілкування з учнями і студентами. Демонстрація зверхності й категоричність суджень виробляє в учнів і студентів приймати їх на віру, без належного критичного осмислення. На жаль, подібні підходи використовують й окремими викладачами філософії. Про яке ж формування власних світоглядних позицій і моральнісних принципів може йтися за цих умов. Відразу згадується теза І. Канта про те, що «не думкам треба вчити, а мисленню» [9, с. 16].

По-п'яте, спілкуванню притаманна й така гносеологічна суперечність, за якої воно, з одного боку, допомагає нам пізнавати емоційні почуття, теплоту і людяність відносин, а з іншого – практично виключає з пізнавальної діяльності емоційні механізми пізнання світу. Так, в системі освіти основна увага сьогодні акцентується на раціональних формах пізнання, позбавляючи учнів та студентів неповторної радості самостійного «відкриття» тих чи інших властивостей світу. А вона ж здатна сприяти формуванню культури спілкування.

По-шосте, соціальне пізнання взагалі відбувається майже цілком тільки за допомогою спілкування, оскільки безпосередньо чуттєві механізми не можуть «спрацьовувати» при пізнанні людиною суспільних процесів і явищ. Хоча тут життєвий досвід, налаштованість людини на довірливе чи критичне сприйняття інформації зі ЗМІ тощо і формують індивідуальне ставлення кожного до певних подій, особистостей, їх висловлювань та результатів практичної діяльності. При цьому істотну роль відіграють культура мислення і культура спілкування людини, в тому числі при спробах «нав'язати» іншому свою позицію. Оскільки ж соціальне пізнання і спілкування так тісно пов'язані і близькі за структурою, доречно нагадати висновок Г. Гадамера про те, що той, хто пізнає, включається до предмету соціального пізнання.

По-сьоме, володіння належною культурою спілкування сприяє освоєнню людиною техніки переконання, в першу чергу мистецтва аргументації, хоча, як було зазначено вище, далеко не завжди вона сприймається співбесідником. Для підвищення дієвості цієї техніки й самої аргументації і необхідне філософське осмислення культури спілкування й використовуваних нею засобів. Філософія ж культури спілкування, у свою чергу, допомагає краще пізнати закономірності аргументації і плідно користуватися нею в комунікативній практиці. Як образно пише з цього приводу відомий сучасний білоруський філософ В. І. Чуєшов, «філософія як діяльність є академією аргументації і моделювання різних ситуацій людського спілкування» [10, с. 8]. Бажано, щоб наша система освіти, насамперед вища школа ставала такою «академією», в якій людина не тільки б формувала свою професійну компетентність, а й розвивала загальну культуру, в тому числі й свою культуру спілкування, культуру філософського мислення.

Складність і багатовимірність людини стає одним з істотних акторів, які не тільки впливають на характер її спілкування, але й зумовлюють варіювання цього характеру в досить широких межах залежно від множини об'єктивних і суб'єктивних чинників. Так, навіть людина, якій притаманний високий рівень культури спілкування, за певних обставин чи у стані розпачу може «зірватися» й продемонструвати вкрай недостатнє володіння цією культурою, особливо при спілкуванні з тим, хто викликав цей стан. Філософія ж, осмислюючи сутність і сенс феномену спілкування та його культури, і має виявити загальні принципи і закономірності культури спілкування і допомогти визначити орієнтири такого її формування і розвитку, які б забезпечували стабільність її прояву незалежно конкретних обставин і ситуацій спілкування за рахунок свідомості і морально-вольових якостей. Хоча й вони не гарантують стовідсоткового результату.

Тому виникає потреба у подальшому пізнанні, поглибленому дослідженні й філософському осмисленні сутності самої людини. Без цього неможливий ефективний

педагогічний вплив на конкретного індивіда. Адже, як спеціально підкреслював К. Д. Ушинський, щоб виховати учня у всіх відношеннях, треба взнати його у всіх відношеннях. У свою чергу, М. С. Каган не випадково свого часу писав, що «надзвичайно складна справа виховання людини залежить не тільки від доброго бажання і навіть не тільки від наявності необхідних для цього об'єктивних умов, але й від рівня наукового пізнання людини та її діяльності» [11, с. 6]. Відомо ж, що спілкування, або комунікативна діяльність також вимагають відповідного рівня наукового пізнання. Саме на нього і мають бути спрямовані філософія спілкування і філософія його культури.

Викладені міркування дозволяють нам дійти таких висновків. По-перше, сьогодні відбуваються істотні зміни не тільки в матеріальних, але й в духовних умовах життя й діяльності людини, які відповідним чином впливають на систему її життєвих цілей і цінностей, прагнень та ідеалів. Вони деформують характер спілкування і зумовлюють певне падіння рівня його культури.

По-друге, ускладнення характеру індивідуального й суспільного буття, зростання ролі особистісного чинника у забезпеченні суспільного виробництва у самому широкому його розумінні та розширення кола учасників спілкування майже кожної людини здійснюють помітний вплив спілкування на її емоційне і навіть фізичне самопочуття, а отже й вимагають підвищення культури цього спілкування, оволодіння технікою аргументації і переконання.

По-третє, складнощі і суперечності феномену культури спілкування та її функціонування в широкому розмаїтті видів людських взаємовідносин, перш за все у спільній діяльності й комунікативній практиці, вимагають глибокого філософського осмислення цього феномену, його особливостей та основних закономірностей. Це має сприяти виходу в освітню практику з методологією успішного формування і розвитку культури спілкування учнів і студентів.

По-четверте, коло окреслених проблем та їх важливість дозволяють нам говорити про необхідність подальших плідних досліджень у сфері філософії культури спілкування, яка повинна інтенсивно розвиватися і перетворюватися на невід'ємний складник як філософії культури, так і філософії людського спілкування, зближуючи їх і тим самим забезпечувати свою цілісність і системну єдність. Це так потрібно нашій культурі, освіті, всій духовній сфері.

Таким чином, спілкування є атрибутивною характеристикою суспільства, культура спілкування визначає рівень соціалізації людини, філософія культури спілкування дозволяє охопити людину і соціум в єдності й системній цілісності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Морфологія культури: тезаурус / За ред. В. О. Лозового. – Харків: Право, 2007. – 384с.
2. Кремень В. Г. Философия общения: монография / В. Г. Кремень, Д. И. Мазоренко, С. А. Заветный, С. Н. Пазынич, А. С. Пономарев. – Харьков: ХНТУСХ им. П. Василенко, 2011. – 440 с.
3. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Идеология. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
4. Рассел Б. Человеческое познание: Его сфера и границы: Пер. с англ. – К.: Ника-Центр, 2001. – 560 с. – (Серия «ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА; Вып.2»).
5. Ясперс К. Духовная ситуация времени / Пер. с нем. – М.: АСТ, 2013. – 285 с. – (Новая философия).
6. Хабермас Ю. О человеческом достоинстве и реалистической утопии прав человека / Пер. с англ. // Філософія спілкування. – 2011. – № 4. – С. 13-23.
7. Bertalanffy L. Robots, Men and Mind. Psychology in the Modern World. – N.Y., 1967.
8. Гончаренко С.У. І насамперед – прикладна наука. – Хмельницький: Вид-во ХГПА, 2003. – 20 с.
9. Кант И. Критика чистого разума. – Симферополь: Реноме, 2003.–464с.

10. Чуешов В. И., Дунченко З. И., Чеснокова О. И. Введение в современную философию: Учебное пособие. – Мн.: ТетраСистемс, 1998. – 128 с.
11. Каган М. С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа). – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.